

مجله علمی - تحقیقی جوزجانان

دوره ۱۷؛ شماره ۲ (مسلسل ۴۵)؛ خزان و زمستان ۱۴۰۳؛ صفحات ۷۵ - ۸۹

شاپا چاپی: ۳۰۸۰-۱۰۶۰ - شاپا الکترونیکی: ۳۰۸۰-۱۰۷۹

محمد ولی کمینه و اونونگ ادبی ایشجنگلیگینه بیر غارایش

عبدالرحیم فرزاد

پوهندوی، تورکمن دیلی و ادبیاتی دیپارتمنتی، تعلیم و تربیه فاکولته سی، جوزجان پوهنتونی، شبرغان، افغانستان.

<https://orcid.org/0009-0009-5531-2857> - abdurahimfarzad44@gmail.com

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.56>

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۱)

غیسغا مضمونی

محمد ولی کمینه اوز عصری نینگ تالانتلی شاعرلاری نینگ بیری حسابلانیور. اول ۱۷۷۰- نجی میلادی ییلیندا (۱۱۹۰-نجی هجری) ییلیندا دوغولپ و ۱۸۴۰- نجی میلادی ییلیندا (۱۲۶۰-نجی هجری) ییلیندا آرادان چیقیدیر. کمینه نینگ اثرلری نینگ اولی بولگی بولسه دگیشمه و شورته سوزلر آهنگینده بولوپ، شولارینگ اوستی بیلن شول دورینگ توپلوم داقی دنگسیزلیک لری، اوز دوری نینگ حکمدارلاری طرفیندان ادیلیون ظلم- ستم لیکلری، حیه گریک لری و پاره خورلیقلاری انتقاد ادیدیر و مظلوم خلقی - مردمی غولداپ، اولاری غوراماقچی بولوپدیر. شویله - ده شاعرینگ غوشغولاری نینگ موضوع سی نینگ کولوک گوتریمی: «بیچاره»، «قاضیم»، «غریب» و باشغه - دا شولار یالی شعرلرینی گورکزمک بولار که ایلینگ قینانجینا قینانپ و ایل دن حمایت ادیدیر. شویله - ده شاعرینگ غوشغولاری نینگ معنی تاییدان آرزوچللیغی، ایله امید پایلایونلیغی و دگیشمه اهنکلیلیگی تاییدان باشغه تورکمن شاعرلارینگقیدان تفاوتلانیور. مقاله دالاساسی تحقیق مساله سی شاعرینگ غوشغی لاری نینگ موضوع سی نینگ ناحیلی تارلرده لیگینی یوزه چیقارماق بولار؛ امابو تحقیق دان هدف اساسا هم ایکی اوور بویونچه شاعرینگ اجتماعی- تنقیدی و شورته سوزلری درنگاپ، نتیجه ده شاعرینگ اثرلرینده توپلوم داقی قینچیلیقلارینگ چوزگودی اوچین تنقید مساله لر دوغروچیلیق بیلن بیان ادیلیدیر. شونلوقدا دورموش گونوملچیلیک اونونگ اوز ادبی یولی و آیراتینلیغی حکمونده اوندوقیزینجی عصر تورکمن ادبیاتینه گیریدیر دیپ نتیجه چیقارماق بولار.

اساسی ایش سالیشیلیون سوزلر: اوندوقیزینجی عصر، توپلوم، شعر و کمینه.

A Brief Look on the Life and Literary Activities of Mohammad Wali Kamine

Abdul Rahim FARZAD

Assistant Prof, Department of Turkmen Language and Literature, Faculty of Education, Jawzjan
University, Sheberghan, Afghanistan.

<https://orcid.org/0009-0009-5531-2857>- abdurahimfarzad44@gmail.com

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.56>

(Received: 21/01/2025 - Accepted: 01/03/2025)

Abstract

Mohammad Wali Kamina is considered as one of the most prominent poets of his century. He was born in 1770 A.D and passed away in 1840 A.D. The majority of Kamina's poems are satirical, critiquing social inequality, tyranny, and the deceit and cunning of kings and money-lover rulers, and defending against the interests of the oppressed. These are reflected in poems like "Bicharaha" "Qazim" "Gharib" and others. Kamina's works stand out from other poets of this century in terms of wit, optimism, and vivacity. In addition to satirical and aggressive poems, he also has very pure, delightful, and lyrically excellent lyrical poems. Kamina's poems are considered one of the best lyrical poems in Turkmen literature. As we mentioned, Kamina's satirical poems mostly target the upper classes of society, so his works did not reach us as they should. However, many of Kamina's lyrical and satirical poems have been passed down orally by "Bakhshiha" and people. Thus, Kamina, as a people's poet, has always found a place in the hearts and minds of people, and his name will always shine brightly in the history of Turkmen literature.

Keywords: Kamina, Poem, Society, 19th-century.

گیریش

انسان دنیاسی تاریخینگ آقیمیندا دورلی ملت لردن، دورلی خلقلاردان، دورلی اوورلار بویونچه تالانتلی حقدان ایچن شخصیت لری، عالم دیر شاعرلاری یتیشدیرپ، کماله گتیرپیدیر. شولارینگ بیرى هم تورکمن ادبیاتی نینگ گورنوکلی وکیل لریندن بیرى بولان مخدومقلی فراغی نینگ تارینی (سبکینی) اوزونه یول - یورلگه ادینن اعرلارینگ بیرى هم اوندوقیزینجی میلادی عصردا یاشاپ گچن شاعر محمدولی کمینه دیر. محمد ولی کمینه اوز عصری نینگ تالانتلی شاعرلاری نینگ بیرى حسابلانیور. (ДУРДЫЕВ, 1994, pp. 48-61)

مقاله دا تحقیق مسأله سی شاعرینگ اثرلری نینگ موضوع سی نینگ کوپ اوورلیلیغی، شول ساندا اساسا هم ایکی موضوع اوستونده دورولوپ گچیلیپدیر دیسک یالنگیشماریس. بولار تنقیدی شعرلر و شورته سوزلر دیمک بیلن دگیشمه گورنوشه یوغرولوپدور. سببی توپلومینگ قینچیلیغینه چوزگود گوزلمک و اونى هم دوغروچیل و گونومل تنقیدی و دگیشمه گورنوش ده بیان اتمک شاعرینگ اوندوقیزینجی تورکمن ادبیاتینه گتیرین تازه لیگی و آیراتینلیغی دیر. شویله لیک بیلن بو تحقیق دان هدف، محمدولی کمینه و اونونگ اثرلری نینگ موضوع سینداقی آیراتینلیقلاری یوزه چیقارماق مقاله نینگ باش مقصدی بولوپدوریور. بو تحقیقینگ اهمیتی هم دیسنگ اولی دیر. چونکه اونونگ اثرلری تورکمن ادبیات چیلاریندان باشغه هم تانیمال گوندوغارشناسلاری غیزیقلا ندیرپیدیر. شاعرینگ اثری نینگ اولی بولگی بولسه، دگیشمه و شورته سوزلر گورنوشینده بولوپ، توپلوم داقی دنگسیزلیک لری، انتقاد ادیدیر و مظلوم خلقی و مردمی غولداپ شعرلر یازپیدیر. شاعرینگ دویغولی و دگیشمه اهنکلی اثرلری نینگ کوپوسی آیدیحی لارینگ داستانچی لارینگ اوستی بیلن دبل دن دیله گچیپ بیزینگ گونلریمیزه گلیپ یتپیدیر. کریسمیسکی نینگ آیتماغینه گورا ۱۸۴۲-نجی میلادی ییلیندا گوندوغار شناسلارینگ بیرى بولان الکساندر خودزکوف کمینه نینگ شعرلرینی بیرینجی گزه ک اوز اثرینده مخدومقلی نینگ شعرلری بیلن بیله لیک ده ترجمه ادیدیر. سونگلار باشغه دانشمندلر هم کمینه نینگ اثرلرینی اونونگ اولادلاری نینگ و باشغه آدم لارینگ یانیندان توپلاپ آلیپ اوره نیپدیرلر (راسخ یلدرم، ۱۳۹۴، ص. ۱۷۶-۱۷۷).

تحقیق گچمیشی شاعرینگ شعرلر توپلوم کتابی اونونگ اثری حکمونده عزیز اولکامیز افغانستان دا دینگه عبدالمجید تورانینگ اهتمامی بیلن چاپ ادیلیپ ایل - گونه یایراپدیر، اونونگ داشیندا تورکمن تاریخینه و مدنیتینه دگیشلی کابیر کتاب لاردا کمینه حقیندا غیسغه چه بولکله ین اوجیسیزجه ایشلر ادیلیپدیر، اولاردان "محمد صالح راسخ یلدرمینگ «تاریخ

و فرهنگ تورکمن‌ها» آتلی اثری نینگ، عبدالمجید تورانینگ «نگاهی به تاریخ و فرهنگ تورکمن‌ها»، «کونگل لر صداسی ایکینجی جلدی» یالی اثرلرینگ دگیشلی بولوملرینده یادلانیپ گچیلیپ، کابیر تورکمنی مجله دیر جریده لرده شاعرینگ شعرلری بولکله ین چاپ ادیلیپ ایل- گونه یایراپدیر. شویله- ده غونگشی ایران تورکمن لری نینگ آراسیندا کمینه نینگ شعرلر دیوانی چاپ ادیلیپدیر. شونونگ یالی هم غونگشی تورکمنستان دا شاعر محمدولی کمینه نینگ اثرلری حقیندا کوپ سانلی علمی-تحقیق ایشلر ادیلیپ و اونونگ شعرلر دیوانی بیرناچه گزه ک چاپ ادیلیپ، ایل- گونه یایراپدیر. اولاردان هربری قاقاجان دوردیووف، قاقاجان آتایووف، امان شیخ نفسوف، بگمکوف ایل امان، قربان گلدی گلدییف، آنه قربان عاشوروف وباشغه لاری آیتماق بولار " یونه غینانساقدا عزیز اولکامیز افغانستان دا شو یوقاردا آیدیلیپ گچیلن اوجیپسیز ایشلرینگ داشیندا هیچ بیر ایش ادیلمه دی، حتی بو شاعر حقدا افغانستان کوپ ایلدشلریمیز خبرسیز هیچ حیلی معلوماتلاری یوق دیساک هم یالنگیش بولماز. بو مقاله دا شویله سوراغ لاره جواب گوزله نیپ، درنگو ادیلدی. محمدولی کمینه نینگ اثرلری نینگ تورکمن ادبیاتینداقی اورنی ناحیلی؟ کمینه تنقیدی شعرلری نینگ اوستی بیلن ناحیلی قینچیلیقلاره چوزگوت گوزلاپدیر؟ کمینه توپلوم داقی قینچیلیقلاری ناحیلی تار آیراتینلیغی بیلن بیان ادیدیر؟ خود شونونگ اوچین هم بو علمی تحقیقی مقاله دا محمدولی کمینه نینگ ترجمه الینه و اونونگ شعرلرینه علمی نقطه ی نظر دان آچقلیق کتیرپ، شاعرینگ اوندوقیزینجی عصر- تورکمن ادبیاتینا گتیرین تازه لیک آیراتینلیقلارینی اساسا هم توپلومداقی قینچیلیقلارا تنقیدی گوز بیلن غاراپ اونو گونومل هم دگیشمه اهنک دا آچاچان بیان ادیش یول لاری غیسغاچه درنگاپ گچیلدی.

بو مقاله نی تیارلاماقدا کتابخانه ای (توصیفی تحقیق گؤرنوشیندن) اولانیلدی. شیله- ده بو علمی درنگو ایشینده یوردیمیزدأکی و داشاری یورت لردأکی اعتبارلی چشمه لردن اساساً هم عزیز اولکه میز افغانستان، ایران و تورکمنستان اولکه لرینده نشر ادیلن علمی و تحقیقی کتابلاردان، شاعرینگ شعرلر توپلومی و مجله دیر مقاله لاردان موضوعینگ آچیقلاینیشی اوچین فایده لانیلدی.

الف) شاعرینگ عمر بیانی

محمدولی کمینه هم تورکمن لرینگ ایشجنگ شاعرلاری نینگ بیری دیر. دگیشلی علمی- تحقیقی ایشلری آلیپ باران عالم لارینگ چاقلامالارینه گورا شو وقتقی ایرانینگ و تورکمنستان

آراچاک لرینه یقین بولان تورکمنستان سرخس دین منطقه سیندا بیرغریب ماشغلادا دوغولیدیر دین فکرلر بار.

اول کوپ مشقت لاری باشیندان گچریپ ۱۲۶۰— نجی هجری ییلیندا هم آره دان چیقور. ینه کابیر معلومات لاره گوره میلادی ییل بویونجه آیدانیمیزدا هم شاعر، ۱۸۴۰-نجی ییلدا سرخس دا یتیمیش یاشیندا آره دان چیقاندیغی آیدیلیور. کمینه بوتین عمرینی غریب دورموش دا گچریپ دیر. اما شاعر غریب لیغینگ، خور- زارلیغینگ اونگینده دوروپ، همیشه شادیان یاشاپ دیر. اونونگ قینانجی اوزی اوچین دال غریب ایلات اوچین بولوپدیر (ДУРДЫЕВ, 1994, p. 48-65).

شاعرینگ آدی محمد ولی بولوپ کمینه اونونگ تخلصی دیر. کمینه سوزی هم «کم» سوزیندن دیر. یعنی فارسی دری دیلینداکی فروتن سوزی بیلن معنی داش گلیور. باشغه چه آیدانیمیزدا تورکمنجه ده هم اونونگ معنی سی اوزینی کیچی توتیون دیمک دیمگی آنکلاتیور. بو لقب شاعرینگ خود اوز دورموش یاغدایی، غیلیق خاصیتی بیلن دولی باغلانشیقلی دیر..

کمینه باشلانغیچ بیلیمی اونوب — اوسن یری بولان سراخس دا، اوبا مکتبیندن آلیور. سونگ بخارا دا — خیوه دا اوقاپ اوز منطقه سیندا دوری نینگ بیلیملی آدمی بولوپ، یتیشیپدیر. بو شهرلر اوندوقیزینجی عصرینگ باشلاریندا اورتا آسیانینگ مدنیت مرکزی و دینی علمینگ اوسن یری بولوپدیر. اما غربیلیق و غورپ سیزلیق شاعرا بو یرلرده دواملی بیلیم آماغه ممکن چیلیک برماندیر و اول اوز باشداق اوقاپ دوری ینگ گورنوکلای آداملاریندان بیر بولوپ یتیشیپ دیر (راسخ یلدرم، ۱۳۹۴، ص. ۱۷۶-۱۷۷).

کمینه بیرینجی گزک «قربان بخت» دین غیزا اوینلیدیر، قربان بخت شاعر بیلن ۲۹ ییل یاشاندان سونگ بی وقت آرادان چیقور. بو یتگی شاعره اوران آغیر دگیپدیر و یاغدایی نینگ خاص پسلمه گینه سبب بولور.

کمینه بو غینانچ لی واقعه بخشلاپ یازان «باریندا» آتلی مرثیه گورنوشلی شعرینده شویله دییور:

بیر کم اوتوز ییل دیر سوروشدیم دوران	یار سن سیز گرمز بوفانی جهان
کمینه باردینگ طاووس دک هریان	ایندی شادلیق یوقدور دنیا باریندا
	(کمینه، ۱۳۸۰، ص. ۱۰).

دییپ، بوغایغیلی واقعه نی غینانچ بیلن یادلاپ گچیور شاعر بو عیالی اؤلندن سونگ هم باشغه هم ایکی گزه ک اوپله نیپدیر دین فکرلره دوش گلکم بولیور.

کمینہ نینگ «قربان بخت» آدلی عیالیندان ایکی اوغلی بولوپدیر. اولارینگ آتلاری «خداپار» و «الله یار». اولارینگ هم هر بیریندن بیر ناچه نسل غالیور. شاعرینگ نبیره لری حاضر هم سرخس چاک لرینده یاشایوندیقلاری آیدیلیور. کمینہ دوری نینگ بیرناچه تانیمال آدملاری بیلن یقیندان تانیس و آرا غاتناشیقدا بولوپ دیر. اولارگورنوکللی تورکمن کلاسیک شاعری محمدولی کمینہ نینگ اثرلرینہ یوقاری بها برپ دیر. کمینہ اوز دورینداکی شاعرلار و اونگده باریجی آدملا بیلن آراغاتنانشیقدا بولوشی یالی، تورکمن کلاسیک ادبیاتی نینگ بییک خلیفه سی مخدوم قلی غه اوز غایبانه استادی حکمینده یوقاری بها برپ دیر (توران، ۱۳۷۸، ص. ۳۷).

کمینہ؛ ملانفس، طالبی، شاه بنده و مخدومقلی یالی تورکمن کلاسیک شاعرلاری نینگ اثرلری بیلن غیزیقلانیپدیر و اوقاپدیر. اساساً هم مخدومقلی فراغی نینگ اثرلرینی اوزونه یول- یورلگه ادینیپدیر.

شاعرینگ و فراغی نینگ اثرلری موضوع تلیدان کابیر آیراتینلیق لاره غلبات گلیون هم بولسه اونونگ شعرلری نینگ دیلی و فورماسی تایدان غارانیمیزدا بولسه مخدومقلی فراغی نینگقیدان تاثیرلنندیکی گوزه دورتیلیپدور. کمینہ نینگ شاعرانه دنیاسی نینگ تارلری (سبکی) غایغی دان دولی تاثیرلنن دیپ آیتماق بولار. مونی شاعرینگ اثرلرینی غیزیقلانیپ اوقان آدم دولی گوزیتیرر.

شاعر ینگ شعرلرینده غریبلیقدان کوپ نالینیپ، زیره نیپ دوران شعر قهرمانلارینی گورمک بولیور. بو موضوع داقی شعرلردن شاعرینگ مقصدی اوزونینگ گون - گزران قینچیلیغی دال ده شو دورینگ ایلاتی نینگ کوپلوک گوتریمی نینگ قینچیلیغی نی شعر- سطرلری نینگ اوستی بیلن بیان ادیپدیر. شو دورداکی پاره اییان حکمدارلاری و غریب- غسارلارا ظلم اتیون ظالم بایلاری تنقیدلاپدیر. شونینگ اوچین هم بو باره دا «غریبلیق» دین شعرینی یازیپ دیر و اوز دوری نینگ اجتماعی درد لرینی بیان ادیپ دیر. شویله هم کمینہ اهلی انسان دنیاسینه خاص آیراتین حرمت غوپودیر اونی شاعرینگ سطرلری نینگ دولی اوورلاریندا گورمک بولیور . (Begmäkow, 2010, p. 193)

ینه بیر روایتہ گورا بیرگون شاعرلارینگ میلیسی (مجلسی) ییغنانشیغی بولیور. شو ییغنانشیقدا یوزه چیقان «نامه حقدایزماق گرگ» دین سوراغه کمینہ: «مخدوم قلی سوز

میدانی نینگ اوراغینی اوروپ گیدیپدیر، بیزه اونونگ خوشاسینی چوپلایماسق، ذات غالماندیر» دیپ جواب بریپدیر. مخدومقلی نینگ دوره دیجیلیگینه شیله بها برمک اونونگ دوره دن بوتین ادبی بایلیغی بیلن کمینه نینگ یقیندان تانیشدیغی و شاعرینگ دوره دیجیلیگی نینگ کوپ طرفلی و دورلی داستانلارا دگیشلیدینگینی ثبوت ادیور.

شونونگ بیلن باغلانشیقدا کمینه نینگ شاعر ملا نفسینگ استعدادینه یوقاری بها برشینى هم یادلاماق گرک. شاعرینگ قاررییان وقتی ملانفسینگ یانگی یتیشن گونلاری بولوبدیر.

خلق آراسیندان آلینان بیر روایتیه گورا، گونلرده بیرگون، کمینه: «یری ملا کمینه مخدوم قلی نینگ خوشه سینی چوپلاپ یتیشیب بیلپورسینگزمی؟» دیپ، سوراغ بریورلار. اونده کمینه: — چوپله یورین ولی، وکیل لرینگ یازی تیره سیندان بیر اوغلان «آیاغی دوشاقلی تای» یالی تاوساقلاپ غاپدالیمدان غالمه یور— دیپ جواب بریپدیر. — شو روایتیه گورا گورکزیلیون «آیاغی دوشقلی تای» یالی اوغلان ملا نفس دیر دیلیپ، چاق ادیلیور.

ملانفس بیلن کمینه نینگ آرا غاتناشیقدا بولانلیغینی سونگق قتلاردا توپلانان ییغیندی لاردان هم گورمک بولیور. اولار بوتین گیجانی هر دورلی کتاب اوقیماق، غوشغی دوزمک وبوماق آتیشماق بیلن گچیور اکن لر. (Begmäkow, 2010, p. 191)

بو یرده آدی توتولیون «آمان» دیین آدم، کابیر ایشلرده گورکزیلشینه گورا اوز دورینده بللی شاعر لاردان بیرى بولیپ دیر. اونونگ آدی کمینانینگ بیر غوشغیسندا هم دوش گلیور. شاعر اول غوشغینی سیندا:

کمینه دان بیر نشانا یازیب گویرسم آمانا
عرضیم دیسم عرضمانا یورک آی سلطانا قارشى
(ДУРДЫЕВ, 1994, p. 52).

دیمگ بیلن، اوزونینگ «آمان» آدلی بیر آدم بیلن آراغاتناشیقدا بولانلیغینی بیان اتیور. کمینه نینگ تانیش آدملاریندان بیرى — ده ساریقلارینگ «محمدی» دیین شاعری دیر. شو دوره خیه خانى طرفیندان ساریقلارینگ اوستونه دیکمه ادیلیپ قویلان «نیاز محمد» دیین بیر بای اکن. شاعرینگ شو بایینگ مدرسه سینده ایکی اوغلی اوقاب دیر. شاعرینگ اوز اوغلانلارینی گورماکه گلن وقتیندا «محمدی» بیلن آیدیشیغی و همیشه اونى ینگشى حقیندا خلق آراسیندا بیر ناچه گوررونک لر یایراپ دیر.

کمیته بوتین دورموشینی غریبلیقدا گچریب دیر. کمیته آدی و اونونگ «قیرق یامالی» ایچمه گی تورکمن لر آرسیندا گچمیش داکی مونگ لرچه غریب لیغینگ نقلینه اوربلیب دیر.

گونده مونگ غوصام بار یوزالم بیلن دردیمینگ باریندان بتر غریبلیق
سوراغی من بولدوم غایغی غم بیلن گلیب دوشر قاطره قاطره غریبلیق
(کمیته، ۱۳۷۸، ص. ۸).

کمیته المدام اونگار—اونگماز گذران گوروپ، غریبلیغینگ «سوقی داشی» بیر سیخلی دفه سیندن اینیب دوران — دا بولسا، اول روحدان دوشماندیر. خلق آراسینداقی بیر روایتیه گورا بیر گون کمیته دن: «ملاکمیته، سن شاعر چیلیقدا طالبی بیلن ننگ یسنگ؟» دییب، سوراندا: «اول صوفی چلیقدا مندن اونگ ده بولسا — دا، اجتماعی مساله لر حقیندا آیدیشانیمیزدا منینگ آیدیشم سوو پسه گیدن یالی دیر» دییب، جواب بریب دیر.

ب) محمد ولی کمیته نینگ دوره دیجیلیگی

حاضرکی وقت دا هم تورکمن خلقی نینگ آراسیندا دینگه کمیته نینگ شعرلری دال ده، ایسام باشغه هم شاعرینگ ادن ایشلری و شخصیتی حقینداقی شورته سوزلردیر دگیشمه لر آزادال دیر دیسک یالنگیشماریس. بو دگیشمه اهنکلی اثرلر حاضرکی عصردا هم اوزونه چکیجیلیگی بیلن خلقینگ آراسیندا خاص قیمتی و ارزشلیلیگی بیلن آیراتین تفاوتلانیور. شونلوق بیلن کمیته ایل آراسیندا خلق شاعری حکمونده آدم لارینگ قلیبندا و روحوندا اورون آلیپ، اونونگ آدی تورکمن ادبیاتی نینگ تاریخیندا همیشه اولی حرمتیه اییه بولوپ یادلانار.

شونلوق بیلن کمیته و اونونگ دووردش شاعرلاری مخدومقلی فراغی طرفیندان اساسلاندیرلان اونسکیزینجی میلادی عصردا تازه بیرادی و شاعرانه تاری (سبکی) اوزلرینه یول — یورلکه ادیب، سایلادیلار و شول یول بیلن هم ادبی- شاعرانه یوللارینا دوام اتدی لر. شونلوقدا تورکمن ادبیاتی اوندوقیزینجی میلادی عصرده هم ادیل اونسکیزینجی میلادی عصرداقی یالی اوز اوسوش یولونه دوام اتدی. اوندوقیزینجی میلادی عصردا تورکمن ادبیاتینه اولاقان خزینه وغوشانت غوشان دانا شاعرلارینگ بیرى هم محمدولی کمیته دیر. شول سبب دن هم هر بیر ایلینگ مدنیت، تاریخی، فرهنگی و کلتوری شوهرییرملت ینگ باغیریندا اکلا نیب اولانان دردلی احساسلی فرزند لرینگ دوره دن ملی قهرمان لیقلاری وهمده شو خلق ینگ دوغولوی و آگاه شاعرلارینگ اورنینی اوچیرمان ایزینی غالدیران و اوزیندن نام و نشان غویوب گیدان بییک ایشجنگلیقلاری و بها بیچیلیب بولماز دوره دیپ گیدن ادبی و تاریخی اثرلرینه

گورا ارزش و قیمت بیریلیب و شو خلق ینگ مدنیتی بیلن یقین دان تانیس بولمه لی بولیور (ДУРДЫЕВ, 1994, p. 63).

محمدولی کمینه نینگ یازان غوشغیلاری تورکمن ادبیاتیندا آیراتین اوروون توتیور. اونونگ غوشغیلارینی اوقانینگدا، تورکمن فولکلورادبیاتی نینگ تاثیرینی دویماق بیلن بیرلیکده تورکمن مظلوم خلقی نینگ گورن مشقت و قینچیلیقلارینی، جبر و ستم لرینی آچیق بیان اتیوندیغینی دویماق بولیور. وشاعر شول دورینگ عدالتسیزلیق، ظلم و استبدادلارینی برک تنقید ادیب غاتی یازغاریپدیر.

شونلوقدا کمینه اوز غوشغولاریندا وطن سوبیرلیگی، دنگ لیک و برابرلیگی، انسانلارا بها برمکلیگی و مهربان لیگی، آغزی بیر یاشاماق لیگی اونداپدیر. خود شونونگ اوچین هم تورکمن خلقی نینگ متفکر و ریالیست شاعرلاری نینگ بیر بولان محمد ولی کمینه نینگ غوشغیلارینی اوقانینگدا اونونگ اثرلرینده نینگ مداما خلقینگ غینانجینه غینانیون، شادلیغینا شادلانیون و ایلاتی غولدا یون شعرقهرمانینی گوز اونگونه گتیرمک بولیور.

محمد ولی کمینه لیریکی شعریتی نینگ اینگ گورنیکلی وکیل لرینگ بیر بولیپ، اونونگ داب لرنی دوام اتدیرن و اوز بولوشلی آهنگ لار بیلن اوسدیرن شاعر. اول ادبی دوره دیجیلیک ایشینه یاشلیق ییلاریندان باشلیور.

شاعر خلق اثرلری، کلاسیک شاعرلارینگ اثرلری بیلن اچگین غیزقلانیور، اولاردان گورلده آلیور. اول ترک، فارس و عرب تاریخی نی، مدنیتی نی و ادبیاتینی اوره نیور، اونونگ قوتلی عقلی، جمعیتی سوسیال اوره نماگه ایتکله یور، شاه بنده طالبی و نفس مونونگ ده دوستلاری و فکر داش لاری، اول مخدوم قلی نینگ، ادبی مکتبی نینگ دوامچیسی، ماری ده نفسینگ، سعدی نینگ، افندی نینگ، زکانی نینگ و مشفقینگ ساتیره سی بیلن برک تانیس. دوری نینگ اورازخان یاغلی، غره اوغلان خان اون بگی، حتی یاش غوشوت خان بیلن تانیس بولان لیگی چاقلانیور اونونگ شعرلری توتوش لیغینه دیه ن یالی خلق آیدیمینه اورولیپ دیر.

کمینه نی تورکمنستان نینگ خوجه نصرالدین افندیسی دییورلار. کمینه وارعلی پیر ایکی سنینگ تواره گی شورته سوزلرینگ اولی توپاری بیلن غورشاغلی، کمینه تورکمنینگ گولکی خزینه سی، کمینه دیه ن آت تورکمنی همیشه ییلغیردیپ غویبریور.

محمدولی کمینه شعرینگ شاعرلارینگ داشیندان خلق روایت لارینگ اساسینده یازیلان مشهور شورته سوزلاری بیلن اوزنه همیشه لیک یادگارلیک دکین سوز استادی دیر. (ДУРДЫЕВ, 1994, p.67)

محمودلی کمینه نینگ شعرلرینی اوج گورنیشینه بولوپ اوره نیپ بیلوریس بولار شولاردان عبارت دیر. عشقی تیمه ده یازان غوشغی لاری، قهرمان چیلیق حقه یازان غوشغی لاری و اجتماعی و تعلیمی گورنوش لرینده غوشغی لاردوزه دن دیر. نامه اوچین دینده بو شاعرینگ شعرلری نینگ کوپراک بولک لرینی عشقی گورنوش لری اوز ایچینه آلیپ شاعرینگ چیر استادلیق بیلن دوره دن سوزلرینی هر بیر شعر سطرلرینک ایچینه آیدینگ بیزلر دویب بیلوریس که شو زمانه نینگ اجتماع ده بولیون سویگینی استادلیق بیلن شعرلرینک ایچلرینده گورگزیب دیر.

۱. اجتماعی و تعلیمی موضوع دا یازان شعرلری

محمودلی کمینه نینگ اثرلرینده کوپراک قسمتی اجتماعی بخشلاپ آیدپ دیر. شاعر شو وقتینگ دورموشونه غاراپ اجتماع دا بولیون نادوغری ایشلری تصویره چکیپ و خلقینگ آسوده آرام یا شا ماغینی ایسلاپ دیر و همده خلقینگ آره سینده وباشغه شاعرلارینگ غوشغی لارینه گورا کمینه کوپراک مظلوم خلق ینگ گورن مشقت وغین چیلیق لارینی، جبر و ستم لرینی آیدینگ بیان ادیب و شو زمانینگ عدالت سیزلیغینی، ظلم و ستملیک لرینی برک تنقید ادیب غاتی یازغاریپ دیر. شاعر اوز غوشغی لاریندا وطن سویرلیگی، دنگ لیک و برابرلیگی، انسان دوستلیق و مهربان لیگی، دینچ و پراخت لیلیگی و بلاخره غوغالی دنیا میزده مهر و محبت بیلن آغزی و بیر و اتفاق یاشاماغینی پند و نصیحت بیرپ سارغاب گچیب دیر. شونینگ اوچین هم اجتماعی بارده آیدان شعرلریندن بیرناچه نمونه سیندان آت توتیپ گچیوریس « غریبلیق»، « غریب»، « باریندا»، « قاضیم»، « گزر»، « بيله»، « بیرتویسلی»، « یاغشی دیر»، « ال گوتر»، « بارابار»، « دنیانینگ»، « باریندا» و باشغه شونکه منگزشلریالی شعرلرده یادلاپ اوتیور. (kemine, 2010, p. 51-73)

محمودلی کمینه نینگ اجتماعی شعرلریندا شو عصرینگ دوامیندا یاشاپ یورن آدم لارینگ دیرجیلیگینی چیر استادلیق بیلن بیان اتیور. شونینگ اوچین هم شعرلری نینگ کوپراک غریبلیق باردا گورینگ دوره دیپ دیر. شو اساسدان هم « غریب» آتلی غوشغی سیندا یادلاپ گچیور.

شاعرینگ آتا-انه نینگ حرمتی حقد شيله فکرلری اونگه سوربور:

یالباریمن «بای آغا» دییب، گویا آق —ومدان بتر	بالیرینگ باسغانچاغی بولدوم — قیسیم —ومدان بتر
« برحقیم!» دییب قیسساسام، چیشراوتورخومدان بتر	اوغری شوم، اورامسی شوم هم، بلکی، اول شومدان بتر

(کمینه، ۱۳۷۸، ص. ۸).

شاعر شو یوقاردادی آیدیپ گچیشی یالی همیشه غریب لیق بیزلردن آیریلما دیپ شعرلری نینگ هر بیر سطرلرینده چیر استدالیق بیلن سوز یوره دیپ اوتیور. شاعر، هم ده بو شعرینده بای لاره یوزله نیپ یالباریرمن بای آغه دیپ شونده هم گویا آق مومدان بتر هیچ غریبلیق بیزلرینگ یانیمزی گویرمه دی دیپ اجتماعده بولیپ یورن ناحق لیلیغی تصویرلاب بیرخدانینگ اورغانی، دیپ همه یرلرده غریب لاردرگپله سه، گپنه هیچ بیر غولاق آسمان مثلی اونینگ سوزلری آحمقانه دیپ دوشونیورلار.

ینه- ده بیر موضوعه سر ادنیمیزده محمد ولی کمینه مخدوم قلی نینگ، خلق داستانلارینینگ ادبی داب لرینی آنکلی اوزلشدیریپ، سویگی شعریتینه خلقی لیغینگ استاد لیغینگ بلند لیک لرینه گوته ریپ بلیب دیر. اول سویگی و اخلاق مسئله لرینه بغشلاب دوره دن غوشغی لاری بولاردن عبارت دیر «قولپاغینگ»، «ایچمک»، «یمان هلی»، «منگزار»، «قالار»، «ال گوتر»، «دنیا نینگ»، «زولفینگ»، «اورتار منی»، «گلین»، «اوغول بیکه»، «آق منگلی»، «بيله»، «گوزل»، «آرساری نینگ غیزی»، «ایچینده»، «جانیمه» (محمودی، ۱۴۰۰، ص. ۹۲-۱۰۰).

شو یوقاردادی یالی اونلاب چیرغوشغی لارینده گلین - غیزلارینگ گورک گورمکلرینی، آدم کارچیلیک لی صفت لارنی، ال هنرلارینی تعریف له مق بیلن بیر وقت ده ارکین - آزاد، دنیوی سویگی مسئله لرینی هم اورتا آتیپ دیر. (kemine, 2010, p. 11- 49)

محمد ولی کمینه نینگ بلند خجولی دوره دیجیلیگی بار. شاعرینگ سویگی شعرلرینینگ یوقاری خجولی لیغی انسان پرورهم روحی بلند خاصیت لار گلیپ چقیور. اگر ده اول انسان مرتبه سینی همه ذاتدان یوقاری گوریپ، اونونگ گویجینه اینانمادیق بولسه شعرلری شویله جوشغینلی یانگلانمزی، غیغی — غصه لی اشیتیلرتی. اگرده شاعر یاشایشه انسانینگ ارتیرکی گونه روحی بلندلیک بیلن باقمه دیق بولسه، اوندا اول غوشغیلارینی بلند خجوبیلن دوره دیپ بیلیمزتی، اولار غایغی — غملی، ترک دنیا اثرلر بولوپ چیقارتی.

۲. شاعرینگ اثرلرینده قهرمانچیلیق موضوع سی نینگ شعله لیشی

تورکمن نینگ ادرمن غوچ ییگیت لری، سردارلارینی و خانلارینی بیرله شیپ آغزی بیرلیک بیلن المداما اوز توپراق لارینی غوراپ ودفاع ادیپ دشمانینگ غارشی سینه اوروش اوچین تیار بولیپ دورن لیغینی گورمک بولیور. بو قهرمان چیلیق باره ده یکه جه محمولی کمینه نینگ شعرلرینده دال، تورکمن لرینگ بويسانجی بییک عقلدار شاعریمیز مخدوم قلی فراغی نینگ هم قهرمان چیلیق باره ده آیدیپ گچن شعرلری کوپ دور. یعنی بو بارده «چودرخان» اوچین

گونبه _____ گوندن خروج ادیب اوزوندن
بیرخ_____دانینگ برن اولش پاییندان

قائیم _____اری اطلاعاتسن، ارازیم
هرسووشده، جنگ ده بارسن، ارازیم
(کمینه، ۱۳۹۸. ص. ۲۰).

اولی ایلینگ آرقاسی س_____ن، آردی سن
داغدا _____پلنگ، جولگه لرینگ غوردی سن

غوچاغینگ غوچی سن، غوچینگ مردی سن
دوشم_____ان گورسنگ، اتین اییرسن ارازیم
(کمنه، ۱۳۷۸، ص. ۲۰).

کمینە ھەم شەئەرنینگ شول یوقارقى سطرلریندە تورکمنینگ قەرمان ییگیت لرىنى اووگىلاپدیر. نامە اوچىن دىندە ھەمىشە تورکمن یگیتلىرى دشمانىنگ آلىندە دورىپ اوږ قەرمان چىلىقلىرىنى گورکزیپ دىرلر. شونونگ اوچىن ھەم شاعرلارىمىز ھربىرک لرى اوږ غوشغولارىندە چىراستادلىق بىلەن سوزبۇرە دن.

۳. شاعرینگ دگیشمه گورنوشلی سطرلری (شورته سوزلری)

محمودلی کمینه نینگ دیوان شعرلریندان باشغه ده هم اونونگ اینگ چپراستادلیق بیلن دوره دن آییره تین بیرشورته سوزلری باردیر. اونونگ بو دوردانه سوزلری ایل اولوسونگ ایچینده رواج بولان کمینه نی تورکمنستان نینگ خوجه نصرالدین افندیسی دیورلار. کمینه وارعالی پیر ایکی سینینگ دوره دن سوزلری نینگ اولی توپاری بیلن غورشاغلی، کمینه تورکمنینگ گولکی خزینه سی، کمینه دین آت بولسه همیشه تورکمنی ییلغیردیپ گویریور (کمینه، ۱۳۷۸، ص. ۴۴).

کورچشمه یر گون کمینه آحالدان گوچیب باران محمدصالح دیان آدامینگ یانینا باریب:
منگا باش اون باتمان غله گراک دیور. اول آدم کمینه الی باتمان بوغدای بریور. کمینه هم

اوتیران آداملارا یوزلنیپ: واخ، بو یرده آمو دریا آقیپ دوران اکن ولی، من بولسام، اول یرده بیرکورچشمائی دیرماپ یوران اکنم — دیپ، اوز پیری نینگ حیثیتلیغینی آیدیور. سونگ بیر دوياچه بوآلان غله لارینی یارپاسینا یوکلادیور. اوترانینگ بیرى مونینگ آلان غله سنینگ دنگ یاریسینی کرایکاشه برندیگینه نفسی آغیریب: — یری، کمینه اوچدن بر بار، دورت دن بر بار، باشغه نرخ تاپمادینگمی؟ — دیپ سوره یور. کمینه هم: آی بولیارد، بو غله لار بیر آغیزله بتدی — دیپ جواب بریور. سونگرا کمینه اوزیوردینا غایدیپ گلیور . (Begmäkow, 2010, p. 195)

نامه یامانلیق گوروبدیر باشندان- آیاق غاریبلیقدا یاشاپ، اجر چکن کمینه نینگ اوغلی آتا! سن هر بر زادی بلیور سینگ، بزدن غاریبلیق آیریلمازمی؟ شونینگ سببى هم بیربیلسا کدک؟ دیور اوندا کمینه: آی، اوغلوم، بزدن غاریب ليق آیریلماز سببى سیز— آوقورسینینگیز اجنگ، هم گوران اجنگ، اول هم بیر آلیپ — یولیپ باریون ذات دال من هم الیمه دوشنجه ذاتلارینگ یاریسنى ایله پایلا شدیریون. غریبلیق آیرلیپ گیدر یالی اول بیزدن نامه یامانلیق گوروبدیر؟ دیپ جواب بریور.

هیچ کیمه آیتمان بیر ییلی توزانلی گون کمینه یوزونی چانگا — توزانا باسدیریپ، اوز غارینداشلاریندان بیرى سی نینگ اویونه باریور. مونینگ غارینداشی هم بیر ادرمن ییگیت اکن. اول کمینه نینگ بو بولشینی گوروپ: ملا آغا، بو بولوپ گلشینگیز ناحیلی؟ گوردن چیقان یالی — لا؟ دیور.

اونده کمینه: هاوا انیم. منینگ — آ گوردن چقیپ گلشیم، اما بیر قبردان یاشیل توتون بیلن آییلغانچ بیر چیرکین سس چیقدی ولین، شو تانیش سس یالی بولدی، اونگا سره تسم، سنینگ قاقانگ قبری اکنی، سن تیز یتاوری! دیور.

اول یگیت کمینه نینگ بو جوابینا غاتی اوتانیپ، آیدان سوزینه پشیمان ادیپ درروکمینه یالباریب: باشغه یرده آیتماسانگ، بیر سرپای برین دیپ دیر، اوندا کمینه: سوغادینگ بولسه گتیری بر. تا اونگمدان آدام چقیانچه، هیچ کیمه آیتمازین دیور (ДУРДЫЕВ, 1994, p. 72-75).

نتیجه

دورموش دا یاشایش دا هرکیمینگ یاشایش یولونینگ مقصدی و هدفی بولیوندیر و شول اساسدا هم هر ایش دن بیر نتیجه چیقارماق هم حکمانی مساله لرینگ بیرى دیر. شونونگ اوچین هم شو «محمدولی کمینه و اونونگ ادبی ایشجنگلیگینه غیسغا بیرغارایش» اتلی مقاله دا

هم بولدیغیندان اعتبارلی منبع لره سالیغیلانماق اساسیندا شاعرینگ یاشایش دورموشینی - ترجمه حالینی بولدیغیندان آچیقلیغا و آیدینگلیغا غوشوریلماغا چالیشیلدی. شویله هم اونونگ اوندوقیزینجی عصر تورکمن ادبیاتینداقی اورنونی و باشغه اوز دوردش شاعرلاریندان تفاوتلی آیراتینلیق طرفلاری اونونگ دورلی موضوع لاردا شعر یازپیدیر؛ اما اساساً تنقیدی و دگیشمه اهنکلی اثرلری نینگ اوستی بیلن اوز دوری نینگ ایلاتینگ دورموشینداقی قینچیلیقلارینه چوزگود گوزلاپدیر. شونونگ اوچین هم توپلومداقی قینچیلیقلارینگ چوزگودینی شول دورینگ ادن اتدی لیکلرینه سس سیز غالمان دیر، اونی گونومل و دوغروچیل تنقیدی همده دگیشمه اهنکلی اثرلری نینگ اوستی بیلن مستقیم آیتمانی باشاریپدیر. شویله لیک بیلن اول خلقینگ یوره کلرینه اورون آلیپدیر. شونونگ اوچین هم اونونگ غوشغولارینی و شورته سوزلرینی خلق قلبیندا ساقلاپ، اونی دیلدن دیله گچیریپ، نسلدن نسله گچیریپدیرلر. شویله لیک بیلن شاعر دورلی موضوع لاردا ردا شعرلر دوره دیدیر؛ یونه ولین شاعرینگ اساساًهم ملی لیگه یوغرولان تنقیدی و دگیشمه اهنکلی اثرلری و همده اونی گونومل بیان ادیشی، شاعرینگ اوندوقیزینجی عصر تورکمن ادبیاتینداقی اورنونی، تارینی و باشغه تورکمن شاعرلاردان آیراتینلیغینی یوزه چیقاریپدیر. مقاله دا شو آیدیلان آیراتینلیقلاری آچیقلیغه غوشورماق اوچین غیسغاچا درنگو ادیلیپ، شویله نتیجه چیقاریلانندیغینی آیتماق بولار. شاعر تورکمن ادبیاتیندا اوز تنقیدی و دگیشمه اهنکلی اثرلری بیلن تفاوتلانماق بیلن چاکلنمان، ایسام اوز دوری نینگ قینچیلیقلارینی شعرلری نینگ اوستی بیلن گونومل و دوغروچیل بیان اتمگی بیلن هم باشغه لاردان تفاوتلانیور دیسک هم حقیقت دان داشلاشماریس. شویله هم شاعرینگ شعرلرینه دینگه تنقیدی و دگیشمه موضوع لاره دگیپ گچیلمان؛ ایسام اونونگ شعرلرینه ایل - یورت، دینی، اخلاقی و سویگی مسأله لرینه هم آیراتین اورون بریلیپدیر. شونونگ اوچین - ده کمینه نینگ شعرلری نینگ آنگیرسیندا یاتان معنی - مضمونینی و بویله کی خوش نیتلی آرزوچیل فلسفوی فکرلرینی علمی درنگو اساسیندا یوزه چیقاریپ، نتیجه چیقارماق بولار.

فایدالانیلان ادبیات لار

اسماعیل. روزی (۱۳۹۷). محمدولی کمینه نینگ تانیش نامه سی. *وطنداران، مجله سی*، (۳۳)، ۳۱.

توران، عبدالمجید. (۱۳۷۸). *کونگل لر صد/سی/یکینجی جلدی*. پشاور: البیرونی پرنتنگ پریس.

توران، عبدالمجید. (۱۳۸۹). *نگاهی بتاریخ و فرهنگ تورکمنها*. پشاور: البیرونی پرنتنگ پریس.

راسخ يلدرم، محمد صالح. (۱۳۹۴). *تاريخ و فرهنگ تورکمن ها*. کابل: موسسه الازهر.
کمينه، محمدولي (۱۳۸۰). *محمدولي کمينه نينگ ديواني*، عبدالمجيد تورانينگ اهتمامي
بيلن پشاور: البيروني پرننگ پريس.
کمينه، محمدولي. (۱۳۷۸)، *محمد ولي کمينه نينگ ديواني*، مراد دوري قاضي نينگ
اهتمامي بيلن، گنيد کاووس: ميلاد نور کلاله.
محمودي، همايون. (۱۴۰۰). *محمدولي کمينه نينگ ديوانيندا عيال غيزلارينگ اورني*،
جوزجان علمي مجله سي، (۳۵)، ۹۲-۱۰۰.

Ataýew, Kakajan. (2010). *XVIII asyr türkmen edebiyaty*. Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy.

Begmäkow, Ilaman we Başgalary. (2010). *Türkmen edebiyaty*. Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýaty.

Kemine, M. (1991). *Kemine goşgular ýygyny*. Aşgabat: Turan neşirýaty.

Kemine, M. (2010). *Kemine goşgular*. Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýaty.

Şyhnepesow, Aman. (2010). *XVIII asyr türkmen edebiyaty*. Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy.

ДУРДЫЕВ, КАКАЖАН. (1994). *XIX АСЫР ТҮРКМЕН ЭДЕБИЯТЫ*. АШГАБАТ: МАГАРЫФ.